Raimon Panikkar, una biografia intel·lectual*

AGUSTÍ NICOLAU COLL
Centre *Justice et Foi*
(Montréal, Québec)

RESUM: Aquest article ressegueix l'evolució biogràfica i intel·lectual del teòleg i filòsof català Raimon Panikkar (1918-2010), analitzant la biografia que va escriure el polonès Maciej Bielawski. Es tracta d'una biografia en la qual s'entrecreuen els fets biogràfics amb els fets intel·lectuals, aquests darrers condensats en les seves publicacions majors, tant llibres com articles, que mostren com, en el cas de Raimon Panikkar, vida i obra constituïren una trena indestriable. L'article mostra com el llibre de Bielawski il·lumina l'evolució intel·lectual i espiritual de Raimon Panikkar, durant les seves diferents etapes a Europa, l'Índia, els Estats Units i Catalunya, caracteritzada pel fet d'assumir, en cada nova etapa de la de seva vida, totes les anteriors, per integrar-les en la seva experiència vital de la plenitud.
PARAULES CLAU: Raimon Panikkar, cristianisme, hinduisme, *buddhisme*, diàleg intercultural, diàleg interreligiós, filosofia de la religió, teologia interreligiosa, Opus Dei.

Raimon Panikkar, an intellectual biography

ABSTRACT: This article follows the biographical and intellectual evolution of Catalan theologian and philosopher Raimon Panikkar (1918-2010), by analyzing the biography written by Maciej Bielawski. This is a biography that interlinks biographical and intellectual events, with the latter being condensed in his major publications, both books and articles, thus showing how in the case of Raimon Panikkar life and work were an inextricable braid. This article shows how Bielawski's book sheds a light on Raimon Panikkar's intellectual and spiritual evolution throughout his different stages in Europe, India, the United States and Catalonia, characterized by assuming in every new stage of his life all the previous ones in order to integrate them into his life experience of plenitude.
KEYWORDS: Raimon Panikkar, Christianity, Hinduism, Buddhism, intercultural dialogue, interreligious dialogue, philosophy of religion, interreligious theology, Opus Dei.

* L'autor agraeix la preciosa col·laboració d'Ignasi Moreta en la identificació de les referències bibliogràfiques en català en el marc de l'*Opera Omnia* de Raimon Panikkar que està sent publicada per l'Editorial Fragmenta. Això permet d'oferir en aquest article, la versió més recent i definitiva en català de la majoria de les nombroses referències bibliogràfiques dels llibres i articles de Raimon Panikkar citades per l'autor, Maciej Bieelawski.

L'editorial Fragmenta va publicar, a les acaballes del 2014, simultàniament en català i castellà[1], traduït de l'original italià, la biografia que Maciej Bielawski va escriure sobre Raimon Panikkar, sota el títol *Panikkar. Un uomo et iul suo penseiro*[2].

Raimon Panikkar (1918-2010), que fou alhora filòsof, teòleg i sacerdot catòlic, va néixer a Barcelona d'una mare catalana i catòlica i d'un pare indi i hindú, fet no gaire habitual en aquell temps. Ha estat reconegut com un dels pensadors més originals i més profunds del segle XX. L'eix del seu pensament són el diàleg intercultural i interreligiós, a l'entorn dels quals va construir i articular la seva reflexió en el transcurs dels seus pelegrinatges a l'Índia i les seves estades a Europa i a l'Amèrica del Nord.

La seva biografia i el seu pensament es troben tan intrínsecament lligats que no es poden comprendre l'un sense l'altre. L'autor menciona en la introducció, amb tota la raó del món, que Panikkar, tot i haver estat un autor molt prolífic, fou un filòsof la biografia del qual fou tan important com la bibliografia. Bielawski ha optat, doncs, per escriure una biografia que mostra la influència dels esdeveniments de la seva vida en el seu pensament i viceversa, cosa que era una tasca arriscada i difícil. Era el desafiament que com a biògraf havia de reeixir. I a fe de Déu que ho ha aconseguit, centrant-se en els escrits més representatius inspirats pels esdeveniments de la seva vida. És per aquest motiu que podem dir que aquesta biografia és, de fet, una "biografia intel·lectual".

L'autor ha entrat veritablement en la vida i els escrits de Panikkar, cosa que no era gens fàcil. Per una banda, la seva obra compta més de 50 llibres, publicats en diferents llengües, i uns tres-cents articles acadèmics, fet que obligava el biògraf a dur a terme una tria molt curosa de les publicacions més importants. Per altra banda, l'autor no va conèixer Panikkar personalment, cosa que li hauria permès de contrastar o verificar algunes informacions. No l'ha ajudat gens tampoc el fet de no poder consultar, ni que fos parcialment, el seu arxiu personal, molt zelosament protegit pels responsables actuals de la Fundació Vivàrium, que en Panikkar mateix va crear i a qui el va llegar. Bielawski ha hagut de fiar-se dels esdeveniments i fets coneguts i de les informacions que diferents persones que el van conèixer li han transmès. El llibre està articulat en set capítols i un

1 En català l'edició és: Maciej Bielawski. *Panikkar. Una biografia*. Barcelona (Fragmenta), 2014.

2 Maciej Bielawski. *Panikkar. Un uomo e il suo penseiro*. Roma (Fazi Editore), 2013.

epíleg, que resumeix de manera original el pensament complex d'aquest filòsof i teòleg.

En el primer capítol, l'autor ens mostra la importància de la relació de Raimon Panikkar amb la seva mare, una dona d'una gran sensibilitat artística, que tocava el piano i participava en trobades filosòfiques, literàries i culturals que se celebraven a Barcelona abans de la Guerra Civil. Aquesta relació contrasta amb la que va mantenir amb el seu pare, que fou més aviat freda i distant. És força sorprenent descobrir que el seu pare mai el va iniciar a l'hinduisme i que, de fet, a casa, tan sols llegia molt ocasionalment en veu alta fragments de la Bhagavad-Gita.

Quan va esclatar la Guerra Civil (1936-1939), per por de ser víctimes dels excessos revolucionaris, la família es refugià a Alemanya, on foren acollits per uns amics del seu pare. El jove Panikkar va viure l'apoteosi del règim nazi abans que la situació desemboqués en la Segona Guerra Mundial. Durant la seva estada a Alemanya, va iniciar els seus estudis universitaris de ciències per tal de preparar-se per assumir la direcció de l'empresa familiar de tractament de la pell que el seu pare havia creat. Però en aquesta època ja s'interessava també per la filosofia i la teologia, segons el testimoni de la seva germana Mercè.

Havent tornat a Barcelona per les vacances d'estiu del 1939, l'esclat de la Segona Guerra Mundial li impedí de reprendre els seus estudis universitaris a Alemanya, i els va haver de començar de nou a la Universitat de Barcelona, on va assistir de manera discreta a diferents cursos de filosofia.

En el segon capítol s'analitza el període (1940-1953) en el qual Panikkar fou un membre actiu de l'Opus Dei, un fet que sovint ha sorprès els qui s'han interessat per la seva obra i vida. Cal tenir en compte, però, que l'Opus Dei de 1940 era una organització recentment creada i que la seva missió oficial, evangelitzar el món i promoure la santificació de la vida quotidiana, era quelcom de plenament vàlid i dins de la més estricta ortodòxia. Una altra cosa ben diferent i que en aquell moment no es podia pas preveure és que més tard, amb el seu creixement i expansió, hagi covat derives sectàries i dubtosos procediments en relació amb el control psicològic dels seus membres.

El fet de formar part de l'Opus Dei deixarà una petja durant molt anys en la vida de Panikkar, principalment per dues raons: d'entrada, perquè fou a l'interior d'aquesta organització que ell va esdevenir sacerdot catòlic, que serà una dimensió molt important de la seva vida; en segon lloc, perquè fou en tant que membre de l'Opus Dei

que va iniciar el desenvolupament del seu pensament filosòfic que, paradoxalment, serà el que en gran part provocarà tensions i problemes que seran la causa de la seva sortida de l'organització el 1966.

Bielawski explica amb força detalls els diferents moments de tensió entre Panikkar i l'Opus Dei, així com les mesures que es van prendre contra ell, com fou "l'exili" a Salamanca per tal d'allunyar-lo de Madrid, on era responsable d'exercicis espirituals molt apreciats pels estudiants. Aquest allunyament i reclusió forçada a Salamanca li va permetre, però, d'escriure tres importants textos que, per diferents raons, marcaran l'orientació posterior del seu pensament.

D'entrada va escriure un llarg article que posteriorment prendrà forma de llibre: *F.H. Jacobi y la filosofia del pensamiento*[3], en el qual analitza la dimensió antropològica del sentiment en l'obra de Jacobi. Bielawski assenyala que en l'obra d'aquest filòsof alemany hi ha idees semblants a les que Panikkar desenvoluparà al llarg de la seva vida. Per exemple, la idea que el Déu que pensem que coneixem pel fet d'haver-lo reduït als simples paràmetres religiosos no és el Déu veritable. O que l'existència d'un Creador no pot ser demostrada racionalment, sinó tan sols per la intuïció que "tot el que és" correspon a la realitat de "tot el que és", que es troba en relació amb l'afirmació de la primacia de la "Realitat" en el pensament panikkarià. Segons l'autor, també podem veure-hi la influència de les crítiques que Jacobi va fer del panteisme de Spinoza i de Lessing, en l'assumpció que fa Panikkar de l'*advaita*[4], per tal de superar la tensió entre immanència i transcendència.

El segon text que analitza Bielawski és el llibre *El concepto de naturaleza. Análisis histórico y metafísico de un concepto*[5], que, de fet, fou la seva tesi doctoral en ciències, i que és un intent de respondre a la pregunta "Què són les coses?". Segons Bielawski, l'interès específic d'aquesta obra és troba en la crítica que Panikkar fa del reduccionisme fisicomatemàtic de la noció de natura operat per la ciència moderna; reducció que l'ha buidat de tota dimensió metafísica i teològica, alhora que l'ha reduït als paràmetres mecànics d'un reduccionisme de poca volada. Ja aflora la seva crítica de la ciència

3 Panikkar, R. *F. H. Jacobi y la filosofía del sentimiento*. Buenos Aires (Sapientia), 1948.

4 *Advaita* significa, literalment, "no-dos" i es tradueix habitualment pel terme de "no-dualitat" o fins i tot de "a-dualitat". Fa referència a la indiferenciació de l'ànima individual en relació amb Brahman, comprès com la Totalitat (tot allò que és). En el marc de l'hinduisme es tracta d'un dels corrents que ha influenciat la majoria de gurus.

5 Panikkar, R. *El concepto de naturaleza. Análisis histórico y metafísico de un concepto*. Madrid (CSIC), 1951 (Premio "Menéndez Pelayo" 1942).

moderna que ulteriorment esdevindrà una part important de la seva reflexió i dels seus escrits.

El tercer text escrit en aquesta època fou un prefaci[6] a l'edició en castellà del llibre de Jean Guitton, *La Vierge Marie*, publicat en una col·lecció d'espiritualitat de l'editorial Rialp (pertanyent a l'Opus Dei), que el mateix Panikkar dirigia. Aquest prefaci li comportarà problemes pel fet que el llibre en qüestió, en la seva primera edició en francès (1949) de la qual sorgirà l'edició en castellà (1952), va ser condemnat pel Sant Ofici. Es va publicar una segona edició del llibre en francès, amb certs passatges censurats, però el prefaci de Panikkar havia estat publicat en la traducció en castellà de la primera edició original en francès. Evidentment, frases de l'estil "Al cel, és a dir, en Déu, hi ha un cos d'home i un cos de dona" o "Maria no segueix cap doctrina, viu i actua. Atrau i estimula, alhora que ens empeny endavant" no eren admissibles ni per l'ortodòxia catòlica ni pels dirigents de l'Opus Dei el 1952. El cardenal Segura va denunciar el llibre i el prefaci en un llarg article, que va esverar el fundador de l'Opus Dei, Escrivà de Balaguer, al punt de forçar la dimissió de Panikkar de totes les seves funcions a l'editorial Rialp.

Bielawski assenyala que, en aquest prefaci, s'hi troba de manera germinal la noció de cosmoteandrisme que Panikkar desenvoluparà posteriorment: Maria, amb la seva corporalitat, representaria la dimensió còsmica; mentre el Crist seria teàndric: *théos*, Déu, i *anthropos*, l'home. La unió de Crist i Maria constituiria, de fet, un cosmoteandrisme.

El tercer capítol tracta de les seves estades a Roma (1953-1954) i a l'Índia (1954-1958). A Roma, Panikkar va poder completar la seva formació teològica, fins aleshores limitada al que era necessari per esdevenir sacerdot. L'estada a l'Índia sembla que també fou motivada per tensions amb l'Opus Dei, que d'aquesta manera aconseguia allunyar-lo de tota possible influència en el marc eclesiàstic i teològic europeu. Ara bé, com Panikkar mateix em confià un dia, aquest exili indi fou el seu camí de salvació. Gràcies a la trobada i la relació que va establir amb els tres pioners del diàleg hindú-cristià, Henri Le Saux, Jules Monchanin i Bede Griffiths, s'impregnà de la cultura mil·lenària de l'Índia, es va iniciar a l'hinduisme, tot i que caldrà una llarga maduració per tal que aquest fructifiqui en el seu pensament.

---

6 Panikkar, R. "La Virgen María", prefacio a J. Guitton, *La Virgen María*, Madrid (Rialp), 1952, pp. 7-48. En català ha estat parcialment incorporat a *Espiritualitat, el camí de la Vida*. Fragmenta (Opera Omnia Raimon Panikkar, I.2), Barcelona, 2012, p. 149-165.

Ho veiem en el fet que l'únic escrit que publica en aquest període sobre l'Índia és el llibre *La India. Gente, culturas y creencias*[7], destinat a un públic ampli. Amb aquest llibre, que va tenir un gran èxit, Panikkar aconseguirà transmetre allò essencial de la realitat índia, però sense plantejar cap tesi ni reflexió pròpiament filosòfica o teològica.

Fou durant aquest període a l'Índia que va aprofundir la seva reflexió i estudi de la figura de Melquisedec[8], gràcies al contacte amb els sacerdots hindús amb qui tractava quotidianament, a diferència d'altres autors que l'estudiaran a partir d'Occident i des d'un punt de vista essencialment històric. D'aquesta reflexió teològica, en va sorgir un llibre, publicat el 1959 en alemany, *Meditació sobre Melquisedec*[9]. El cristianisme hi és presentat com la religió que permet la conversió i el perfeccionament de totes les altres religions. Es tracta d'una perspectiva encara inclusiva, de la qual Panikkar posteriorment s'allunyarà, però que representa ja un canvi en relació amb la visió exclusiva de "fora del cristianisme no hi ha salvació". Lentament la dimensió interreligiosa va obrint-se camí en el pensament panikkarià.

El quart capítol tracta de la seva segona estada a Roma (1958-1963), que coincideix amb la celebració del Concili Vaticà II. Entrarà en contacte amb cercles conciliars més aviat progressistes, però sense que això comporti la seva participació activa en els treballs del Concili. Poc abans d'arribar a Roma, es va aturar per un curt període a Madrid per defensar-hi la seva tesi doctoral en ciències sota el títol d'*Ontonomía de la ciencia. Sobre el sentido de la ciencia y sus relaciones con la filosofia*. Segons Bielawski, es tracta d'un gran exercici d'anàlisi logicomatemàtica que Panikkar malauradament no podrà desenvolupar ulteriorment. És en aquesta obra que introdueix la noció d'ontonomia, com a alternativa a l'autonomia i l'heteronomia, no tan sols en el que fa referència a les relacions entre ciència i filosofia, sinó també en un horitzó més ampli que comprendria les relacions entre Déu, Home i Cosmos, així com entre els éssers humans. Es tracta d'una noció clau del seu pensament que estarà ben present en molts dels seus textos posteriors.

7 Panikkar, R. *La India. Gente, culturas y creencias*. Rialp, Madrid, 1960.

8 Melquisedec és un personatge bíblic que apareix breument en la història d'Abraham, concretament en el llibre del Gènesi (14, 18-20). Alhora és considerat com a rei i sacerdot, tot i que no és un sacerdot de Yahvé. Reclamant-se'n, tal com fa la mateixa Església catòlica, en Panikkar cercava alliberar la funció sacerdotal de tot legalisme estret, insistint en la seva dimensió universal.

9 Panikkar, R. "Meditació sobre Melquisedec", dins de Raimon Panikkar, *Religió i religions*. Fragmenta (Opera Omnia Raimon Panikkar), Barcelona, 2011, p. 221.

Durant aquesta estada a Roma, defensarà una altra tesi doctoral, aquest cop en teologia, redactada en anglès amb el títol *Religion and religious on the meeting of hindouism and christianity*, que serà publicada més tard en diferents llengües sota el títol *El Crist desconegut de l'hinduisme*[10]. Aquesta tesi va ser la seva primera gran aportació teològica al diàleg hindú-cristià. Hi planteja la convicció que el cristianisme no posseeix l'exclusivitat de l'experiència crística, ja que el Crist es manifesta i es fa present arreu, sota formes i continguts que sovint es diferencien dels considerats com a propis d'aquesta tradició religiosa. Ara bé, amb això no estava pas defensant que els hindús fossin cristians en potència o cristians que ignoren ser-ho, sinó que, de fet, hom pot viure una experiència crística, sota un altre nom, en el si de l'hinduisme.

Bielawski ens explica amb molts detalls, gens superflus, com en aquesta època la seva amistat amb el filòsof italià Enrico Castelli i la col·laboració amb ell foren cabdals per al desenvolupament del pensament panikkarià i la seva difusió. Efectivament, aquest filòsof, que havia conegut en el moment del Congrés internacional de filosofia que es va celebrar a Barcelona el 1948 i del qual en Panikkar fou el secretari, el convidà regularment als col·loquis sobre filosofia que organitzava a casa seva. Les conferències que Panikkar hi pronunciava eren publicades posteriorment en forma d'articles. No exercint encara de professor universitari, aquests col·loquis li permeteren de fer conèixer el seu pensament i alhora contribuïren al seu enriquiment i a la seva evolució.

Entre els nombrosos textos sorgits d'aquests col·loquis, cal retenir "La foi, dimension constitutive de l'homme"[11] (1966), "La loi du karma et la dimension historique de l'homme"[12] (1971), "La philosophie de la religion devant le pluralisme philosophique de la pluralité des religions"[13] (1977), "La vision cosmothéandrique: le sens religieux émergeant du troisième millénaire"[14] (1976).

---

10 Panikkar, R. *El Cristo desconocido del hinduismo*. Madrid (Grupo Libro), 1994.

11 Panikkar, R. "La foi, dimension constitutive de l'homme", a *Mythe et foi*. Ed. E. Castelli, Paris (Aubier), 1966, pp. 17-63.

12 Panikkar, R. "El símbol del karma. La llei del karma i la dimensió històrica de l'home", dins *Mite, símbol, culte*. Fragmenta (Opera Omnia Raimon Panikkar, IX.1), Barcelona, 2009, p. 325-352.

13 Panikkar, R. "La filosofia de la religió en la trobada contemporània de cultures", dins *Religió i religions*. Fragmenta (Opera Omnia Raimon Panikkar, II), Barcelona, 2011, p. 385-418.

14 En català el text ha estat integrat a "Colligite Fragmenta. Per a una integració de la realitat", dins *Visió trinitària i cosmoteàndrica*. Fragmenta (Opera Omnia Raimon Panikkar, VIII), Barcelona, 2011, p. 205-313.

D'aquesta època, Bielawski ens explica una anècdota ben significativa. En un d'aquests col·loquis hi hagué un debat entre Karl Rahner i Panikkar, essent-ne el mateix Castelli el moderador. En un moment donat, Panikkar pronuncià la frase (segons el diari personal del mateix Castelli): "El cristià de demà serà místic o no serà cristià". Aquesta frase fou represa més tard per Rahner en un dels seus llibres, cosa que va conduir erròniament a atribuir-n'hi la paternitat.

Durant la seva estada a Roma, una part del seu temps el dedicarà a la seva activitat sacerdotal i acadèmica, aquesta darrera no pas com a professor titular, sinó en tant que convidat a impartir cursos i seminaris de manera puntual en el seu camp de competència. Les nombroses trobades, tant amb els estudiants universitaris a les residències de l'Opus Dei com amb públics més amplis, li atorgaran un cert renom com a singular sacerdot indi.

En el cinquè capítol, que porta el nom "Tempesta", i que cobreix els anys 1963-1966, Bielawski explica que fou un període particularment penós en la vida de Raimon Panikkar. Els seus contactes amb l'ala progressista del Concili foren mal vistos des de les instàncies dirigents de l'Opus Dei, cosa que li valdrà un "nou exili", aquest cop a Milà, per tal d'allunyar-lo de Roma, i li impedirà així l'exercici de tota possible influència a nivell teològic i eclesiàstic. Sembla ser que una altra de les raons que provocaren el seu exili a Milà fou el seu èxit entre els estudiants, com ja havia estat el cas als anys 40-50 a Madrid, un fet que indisposava els dirigents de l'Opus Dei, que no apreciaven gaire la seva llibertat de paraula entre els joves.

Després de l'exili a Milà, retornarà a l'Índia, on constatarà la dificultat per fer-se un lloc en el món acadèmic i universitari, que el portarà a una situació d'aïllament. Malgrat aquesta situació, però, reprèn el contacte amb Le Saux, amb qui sojornarà breument a la riba del Ganges, abans d'iniciar un pelegrinatge fins a les fonts d'aquest riu sagrat de l'Índia, durant el qual dialogaran llargament sobre la Trinitat i l'Advaita. En un moment donat, concelebraran una missa a la riba del Ganges, que fou una experiència capital en la vida de Panikkar. Podem dir que en aquest moment l'Índia penetra definitivament en ell: aquesta ja no és un simple objecte d'estudi, sinó una experiència viva que transformarà la seva mirada sobre el món i la realitat. Henri Le Saux ens va deixar un testimoniatge eloqüent en el seu text *Une messe au bord du Ganges*[15].

15 Henri Le Saux, *Une messe aux sources du Gange*. Éditions du Seuil (Paris), 1967.

Durant aquest període redactarà un text sobre la Trinitat, que més tard esdevindrà un llibre que anirà enriquint progressivament, i que serà traduït en diverses llengües, sota el títol "La Trinitat: una experiència humana primordial"[16]. Es tracta, segons Bielawski, d'un text que conté ja tot el pensament posterior de Panikkar, en el qual supera tot monisme i tot dualisme, apostant per la no-dualitat (*advaita*) hindú. En aquest text ja menciona clarament la seva noció de cosmoteandrisme. És també en aquesta època que dóna el toc final al text "La foi, dimension constitutive de l'homme", que, tal com ja hem mencionat, fou el resultat d'una de les seves intervencions en els col·loquis de Castelli.

Quan retorna a Roma el 1966, la crisi que des de fa temps es va covant entre ell i l'Opus Dei finalment esclata. A més dels motius que ja hem assenyalat anteriorment, s'hi afegí la sospita que mantenia una relació sentimental amb una noia francesa, cosa que Panikkar va negar. Malgrat tot, va ser aïllat i reclòs contra la seva voluntat durant algunes setmanes a la casa principal de l'Opus Dei a Roma, fet que pot ser considerat com un segrest, per fer-li confessar, com ell mateix m'havia confiat, una falta que no existia. Finalment, el juny del 1966 trencà oficialment amb l'Opus Dei. Una nova etapa de la seva vida s'obria davant seu.

Una etapa (1966-1971) que Bielawski considera com de transició, en la qual Panikkar haurà de reinventar-se més enllà de l'Opus Dei, que, malgrat totes les diferències i tensions que hagué de patir, havia estat per a ell el trampolí del seu recorregut intel·lectual i de la seva acció pastoral com a sacerdot. En aquest sisè capítol ens presenta un Panikkar que es planteja de dur una vida eremítica a l'Índia, feta d'estudi i meditació, deixant de banda la recerca d'una plaça de professor universitari, ja fos a l'Índia mateixa o a Europa, contràriament al que semblava desitjar abans de la seva ruptura amb l'Opus Dei.

Fou durant aquest període de la seva vida a l'Índia que va iniciar la redacció, junt amb un nombrós grup de col·laboradors, de *The Vedic Experience*[17], que és un conjunt de comentaris profunds de certs passatges i fragments dels *Veda*. Segons Bielawski, es tracta d'una

16 Raimon Panikkar, "La Trinitat, una experiència humana primordial", dins Raimon Panikkar, *Visió trinitària i cosmoteàndrica*. Fragmenta (Opera Omnia Raimon Panikkar, VIII), Barcelona, 2011, p. 65-155.

17 Raimon Panikkar, *L'experiència vèdica. Mantrajmanjari. Antologia dels Veda per a l'home modern i la celebració contemporània*. Fragmenta (Opera Omnia Raimon Panikkar, IV.I), Barcelona, 2014.

excel·lent antologia que ha esdevingut amb el temps un clàssic essencial molt ben considerat.

Però la seva estada a l'Índia es veurà interrompuda per una oferta d'ocupar una plaça de professor al Center for the Study of World Religions de la Universitat de Harvard. Aquesta oferta fou generada per un professor d'aquest centre que havia quedat molt impressionat per la lectura d'un dels articles de Panikkar. Després de molts dubtes, i per recomanació de diversos amics, va acceptar un contracte de cinc anys, que li comportava anualment un semestre d'ensenyament, cosa que li permetia de retornar a l'Índia regularment.

Com a signe de la profunditat i maduresa del seu pensament, cal esmentar que, entre 1966 i 1971, Panikkar escriurà pels volts de 120 articles en diverses llengües, que seran publicats en diferents revistes de filosofia i teologia d'arreu del món. Tot això sense deixar de treballar en l'elaboració del llibre *The Vedic Experience*, que finalment serà publicat el 1977. Entre els nombrosos articles, Bielawski n'assenyala quatre que considera com els més importants d'aquesta època.

A l'article "La faute originante ou l'immolation créatrice: Le mythe de Prajapati"[18], Panikkar hi tracta el sofriment, qüestionant la concepció del dolor com a càstig diví davant una transgressió, plantejant l'eterna pregunta: per què Deu no estalvia als homes el dolor i el patiment? La seva resposta se sosté en el mite de Prajapati, en el qual es concep la creació com a sacrifici. Sacrifici de l'ego, per atènyer el jo profund. En aquest sentit, el dolor seria la resistència de la criatura (l'home) a la seva pròpia conversió, cosa que fa que Panikkar digui que "El dolor és el fum produït per tot allò que encara està massa verd per a ser sacrificat".

El biògraf considera laberíntic el text "Herméneutique de la liberté de la religion: La religion comme liberté"[19], en el qual Panikkar planteja que, per l'amor de Déu, cal alliberar-se de Déu, cosa que exigeix alhora alliberar-se de les velles religions que impedeixen l'alliberament de l'home. En conseqüència, tot acte d'alliberament ha de ser considerat com un acte profundament religiós.

En el tercer text analitzat, "La loi du karma et la dimension historique de l'homme", Bielawski dóna la paraula a Panikkar, que presenta l'home com "el gran *mayin*, l'artista còsmic o el mag capaç,

18 Panikkar, R. "El mite de Prajapati: La culpa originant o la immolació creadora", dins *Mite, símbol, culte*. Fragmenta (Opera Omnia Raimon Panikkar, IV.I), Barcelona, 2009, p. 131-160.

19 Panikkar, R. "Hermenéutica de la libertad religiosa: La religión como libertad", dins de Panikkar, *Mito, fe y hermenéutica*. Herder, Barcelona, 2007, p. 429-465.

tant de crear com de fer desaparèixer el karma". L'autor hi veu emergir, encertadament, la visió cosmoteàndrica panikkariana, especialment en aquest passatge de l'article: "L'home és més que un home, però, mentre és home, no tan sols ha de jugar el joc humà, sinó que no pot fugir de la seva condició humana".

El darrer text d'aquest període que Bielawski menciona és l'article "Le sujet de l'infaillibilité: Solipsisme et Vérification"[20], en el qual Panikkar planteja la qüestió següent: ¿una entitat, sigui la que sigui, pot autodeclarar-se infal·lible, tenint en compte que aquesta infal·libilitat la desconnectaria de la resta de la realitat? Segons Bielawski, som davant una reformulació, en una perspectiva còsmica i universal, de la idea catòlica d'infal·libilitat.

Durant aquest període, Panikkar es va encarar a la qüestió del silenci del Buda, sobre el que ja feia temps tenia grans intuïcions, segons havia mencionat el 1966 al seu amic Castelli. De fet, el 1967 va publicar en italià l'article "Buddhismo e Ateismo", que fou la llavor del llibre que va publicar en castellà el 1970, *El silencio de Dios. Un mensaje del Buddha al mundo actual –Contribución al estudio del ateismo religioso*, que serà reeditat totalment refet amb el títol *El silencio del Buddha. Una introducción al ateismo religioso*[21].

D'aquest llibre Bielawski assenyala especialment el fet que, segons Panikkar, la qüestió de l'existència Déu està mal formulada, cosa que provoca el silenci del Buddha: ho està perquè neix com a resposta a una doble necessitat, ja sigui la set de la no-existència, ja sigui el desig de viure la pròpia existència. Panikkar veuria, doncs, el silenci del Buddha com la manera de superar aquesta doble limitació, essent el silenci l'acceptació perfecta de la nostra contingència humana. Panikkar considerava aquest llibre com una mena d'autobiografia existencial, una síntesi del seu, fins aleshores, recorregut espiritual.

El setè capítol, que cobreix el període de 1972 a 1982, porta el títol "Entre dos móns", per evocar la tensió en la vida de Panikkar entre l'Índia i els Estats Units. Al final del seu contracte de cinc anys amb la Harward University, Panikkar es plantejava la possibilitat d'esdevenir professor en alguna universitat europea, però fou la University of California Santa Barbara qui va oferir-li la càtedra d'estudi comparat de les religions. Constatant la impossibilitat d'ensenyar en una universitat a l'Índia i les poques probabilitats de fer-ho en una uni-

20 Panikkar, R. "El sujeto de la infalibilidad: Solipsismo y verificación", a Panikkar, *Mito, fe y hermenéutica*. Herder, Barcelona, 2007 p. 403-428.

21 Panikkar, R. *El silencio del Buddha. Una introducción al ateismo religioso*. Madrid (Siruela), 1999.

versitat europea, al final acceptà l'oferta nord-americana. Irònicament, just quan havia acceptat d'anar a ensenyar a Califòrnia, li arribà una oferta de la Universitat de Munic per ocupar la càtedra que havia estat la de Romano Guardini i la del mateix Karl Rahner, dos fars del pensament europeu al segle XX. Panikkar, però, no va voler trencar el compromís adquirit amb la University of California a Santa Barbara i va declinar l'oferta. Tot i així, Bielawski considera que hi va haver altres raons que potser influenciaren la seva decisió: un cansament en relació amb el món intel·lectual europeu? L'interès de conèixer el llunyà Occident? La necessitat d'actuar a partir de la perifèria d'Occident, com era habitual en ell, per mantenir la seva llibertat de pensament? Personalment sóc del parer que la decisió fou fruit de la combinació de tots aquests motius que Bielawski assenyala.

El seu ensenyament universitari va atraure nombrosos estudiants i la diversitat d'orígens culturals d'aquests va ser, per a en Panikkar, una font permanent d'enriquiment. Molts d'ells van esdevenir més tard professors en diferents universitats arreu del món. Segons Bielawski, però, malgrat aquesta influència que va exercir en diversos estudiants, no en podem pas concloure que va aconseguir crear una escola de pensament al seu entorn.

Durant aquest període va estar en contacte amb els frares franciscans catalans, hereus de la primera missió d'aquesta orde religiosa a l'Estat americà, de la qual va néixer la ciutat de Santa Bàrbara. Aquest contacte prou estret li va permetre de retrobar de manera força habitual l'ús de la seva llengua materna, en el marc de l'Extrem Occident, i va esdevenir el "darrer missioner català que proclama la fi de l'era de les missions i l'inici de l'era del diàleg", tal com ens diu Bielawski, reprenent l'expressió d'un dels seus millors alumnes d'aquesta època, Scott Eastham (1949-2012).

És durant la seva estada com a professor a Califòrnia que Panikkar elabora la seva reflexió entorn del que anomenarà la "Secularitat sagrada", segurament per la influència del medi de vida nord-americà. La primera formulació, la trobem en el llibre *Worship and secular man*[22], en el qual defensa la tesi que no hi ha separació entre el sagrat i el profà, ja que es tracta de dos dimensions constitutives de la realitat que s'interpenetren. En conseqüència, tot en la vida té una dimensió litúrgica, ritual, cultual i de sacrifici, sense que això comporti la pèrdua de la seva autonomia en relació amb el sagrat.

22 Panikkar, R. "Mite", dins *Mite, símbol, culte*. Fragmenta (Opera Omnia Raimon Panikkar, IV.I), Barcelona, 2009, 379-498.

El 1977, Panikkar publica *Lettre à Abhisiktananda*[23], en la qual presenta la figura d'Henri Le Saux, amb qui havia compartit profundes confidències humanes i espirituals durant els disset anys que va durar la seva relació i amistat. La visió que tenia d'aquest monjo bretó trasplantat a l'Índia era, segons Bielawski, la d'un asceta radical i d'un gran poeta místic que va viure tota la seva vida sota la tensió entre el seu cristianisme i el seu hinduisme.

Bielawski ens convida a veure aquesta amistat com a meravellosament complementària. D'una banda, Henri Le Saux era abans que res un monjo, més aviat acòsmic, que vivia la relació Occident-Orient com una tensió. Per altra banda, tenim en Panikkar, que era sobretot un sacerdot encarnat en el món que vivia la relació Occident-Orient com una complementarietat. Llur principal divergència se situava en la manera de concebre l'*advaita*. Henri Le Saux la vivia com una eliminació de les polaritats, cosa que li provocava problemes amb el seu cristianisme, ja que no volia pas que aquest fos absorbit per l'hinduisme. Panikkar, per la seva banda, vivia l'*advaita* no pas com una eliminació de les polaritats, sinó com llur harmonització i mútua fecundació.

Bielawski s'interessa igualment per un altre llibre, *Myth, Faith and Hermeneutics*[24], que comprèn una part de les conferències impartides en alguns dels col·loquis de Castelli, que no arribarà a veure'n la publicació, ja que morirà sobtadament el 1977. Panikkar hi defensa la Fe en tant que experiència primordial de l'home, que no es deixa pas "hermeneutitzar".

El 1978 publicà el llibre *The Intrarreligious dialogue*[25], en el qual proposa la superació de les tres actituds dominants en el marc de l'encontre de les religions: l'exclusivisme, que comporta el rebuig de l'altre; l'inclusivisme, que l'accepta tan sols en la mesura que esdevé el reflex de la nostra pròpia realitat; el paral·lelisme, que defensa que cadascú segueixi el propi camí sense cap tipus de barreja. Per a en Panikkar, cada tradició i experiència religiosa hauria d'obrir-se a la mútua interfecundació, no pas per erigir una metareligió, sinó per

23 Panikkar, R. "Carta a Abhisiktrananda sobre el monaquisme oriental i occidental", dins *Espiritualitat, el camí de la Vida*. Fragmenta (Opera Omnia Raimon Panikkar, I.2), Barcelona, 2012, p. 367-402.

24 Panikkar, R. *Myth, Faith and Hermeneutics*. New York (Paulist), 1980. Una bona part d'aquest llibre ha sortit a *Mite, símbol, culte*. Fragmenta (Opera Omnia Raimon Panikkar, IX.1) i en altres volums de l'Opera Omnia. Està previst que la resta surti publicat a *Fe, hermenèutica i paraula*. Fragmenta (Opera Omnia Raimon Panikkar, IX.2), Barcelona.

25 *El diàleg intrareligiós*. Fragmenta (Opera Omnia Raimon Panikkar, VI.2), Barcelona, 2014, p. 23-160.

tal que cadascuna esdevingui més plena i més autèntica. Això comporta, tal com ho assenyala Bielawski, no tan sols un diàleg extern, sinó també i sobretot un diàleg espiritual.

En relació amb el llibre *Blessed Simplicity. The Monk as Universal Archetype*[26], publicat el 1982, l'autor ens recorda que Panikkar, a més de ser sacerdot, era també un religiós, tant pel fet d'haver estat consagrat a l'interior d'una congregació religiosa com era l'Opus Dei com per una pròpia vocació personal profunda. Dit altrament, la seva condició sacerdotal no ens hauria de fer oblidar la seva vocació religiosa monacal. En aquest sentit, ens recorda que durant la seva vida va estar en contacte amb diverses realitats monàstiques, com fou el cas del Monestir de Montserrat, els monestirs del mont Athos, que visità diverses vegades, i la seva amistat amb tres monjos cristians de l'Índia (Henri Le Saux, Jules Monchanin i Bede Griffiths).

En aquest llibre Panikkar reivindica la vocació monàstica com una vocació profundament humana que interpel·la no tan sols els monjos, de totes i cadascuna de les diferents tradicions, sinó també cada home i cada dona. Una dimensió monàstica que no persegueix tant la perfecció, sinó més aviat la rebel·lió, que fa del monjo un ésser espontani, profundament lliure, que no segueix cap camí ja traçat, ni cap llei moral, sense pretendre, però, ser un model per a ningú, ja que ell mateix no segueix cap model.

Un fet que l'autor no tracta en el llibre, segurament per no haver pogut consultar degudament l'arxiu, és la influència del pensament de Raimon Panikkar sobre Robert Vachon. Aquest sacerdot de la Congrégation de La Salette, que fou el director (de 1970 a 1979) del Centre Interculturel Monchanin[27], fou un gran difusor del pensament de Panikkar, tant en el món acadèmic com enmig d'activistes socials implicats en el diàleg interreligiós i intercultural arreu del món. Efectivament, a *Interculture*, la revista bilingüe (francès-anglès) que Vachon va fundar el 1968, hi va publicar centenars d'articles de Panikkar, a voltes inèdits, a voltes publicats prèviament en altres revistes. Alhora Panikkar va impartir diversos seminaris al Centre Interculturel Monchanin[28] i, fins i tot, un

26 Panikkar, R. "Benaurada senzillesa: El repte de descobrir-se monjo", dins *Espiritualitat, el camí de la Vida*. Fragmenta (Opera Omnia Raimon Panikkar, I.2), Barcelona 2012.

27 Aquest centre fou creat el 1963 per Jacques Langlais, un sacerdot de la Congrégation de la Sainte Croix, sota el nom de Centre Monchanin.

28 Aquest centre va prendre el nom d'Institut Interculturel de Montréal el 1990 i va tancar definitivament les portes el 2012.

d'aquests va donar peu a l'elaboració del llibre *Le métapolitique. L'esprit du politique*[29].

El 1983, trenta anys després d'haver marxat de Catalunya, Raimon Panikkar va jubilar-se de la universitat de Califòrnia a Santa Bàrbara i va retornar al seu país natal. No s'instal·là però a Barcelona, sinó a Tavertet, a la comarca d'Osona, en una casa a dalt d'un penya-segat amb una vista espectacular. Aquesta darrera etapa de la seva vida es va caracteritzar per la seva residència permanent en un mateix lloc, en contrast amb el que havia estat la seva vida fins aleshores de gran viatger nòmada, amb canvis de residència constants. Des d'aleshores, quan viatjarà, retornarà sempre a la seva casa de Tavertet.

En el vuitè i darrer capítol, Bielawski d'entrada intenta comprendre les raons que portaren Panikkar a contraure matrimoni civil amb Maria González de la Haba, un fet que li va crear problemes amb les autoritats eclesiàstiques. Es tracta d'una reflexió interessant en la qual l'autor cerca combinar diferents interpretacions, més o menys positives, de les raons d'aquest matrimoni. Aquí tan sols vull assenyalar el fet que Bielawski es pregunta per què en Panikkar, que va escriure sobre quasi tots els aspectes de la vida humana, va escriure poquíssim sobre l'amor, el matrimoni i la sexualitat.

Aquest darrer període de la seva vida va estar marcat per una extraordinària producció, tant pel que fa a la quantitat com a la qualitat, d'articles i llibres, envers la qual Bielawski reconeix que no pot fer del tot justícia en el marc de la seva biografia. És per aquest motiu que planteja una presentació en cinc cercles concèntrics on situa els llibres i articles més importants d'aquesta època[30].

El primer cercle que anomena *Diàleg i Pau*, comprendria "El mite del pluralisme: La Torre de Babel"; *Paz y desarme cultural; L'esperit de la política: Homo politicus; I fondamenti della democrazia. Forza, debolezza, limite; El diàleg indispensable. Pau entre les religions, i Pau i Interculturalitat. Una reflexió filosòfica*, publicats entre 1990 i 2002[31]. L'autor assenyala encertadament el fet que Panikkar va ampliar el seu interès inicial pel diàleg interreligiós cap al diàleg intercultural,

29 Aquest llibre, en el seu moment va restar inèdit en la versió original en francès, i va ser publicat abans en castellà, *El espíritu de la política*. Barcelona (Península), 1999, i en català, *L'esperit de la política*. Barcelona (Edicions 62), 1999.

30 Els textos són citats en la llengua catalana, si va existir edició en aquesta llengua, i, si no fou el cas, són citats en la llengua original en la qual van ser publicats.

31 L'essencial d'aquest conjunt de textos es troba recollit en el volum *Pluralisme i interculturalitat*. Fragmenta (Opera Omnia Raimon Panikkar VI, 1.), Barcelona, 2010.

en una perspectiva de lluita contra tot hegemonisme cultural, especialment l'exercit per la cultura moderna tecnocràtica i monetaritzada. Panikkar es mostrava pessimista en el que feia referència al futur de la humanitat a la Terra, cosa que el portava a reclamar una veritable *metànoia*, un canvi profund de l'orientació de la nostra cultura, més enllà de simples reformes.

El segon cercle, anomenat *Espiritualitat*, comprèn sobretot *Invitació a la saviesa*[32], *La nova innocència*[33] i *L'experiència de la vida. La Mística*[34]. Segons l'autor, es tracta d'obres que, tot i tractar de diferents temàtiques espirituals, revaloritzen la mística que es troba profundament lligada a la plenitud de la vida, la qual no pot ser concebuda, segons Panikkar, fora de la tríada Déu, Anthropos i Cosmos.

El tercer cercle anomenat *Cristofania* està constituït essencialment pel llibre *La plenitud del hombre. Una cristofania*[35]. En aquest llibre Panikkar penetra en l'experiència mística de Jesús de Natzaret, cercant el vincle entre aquesta i la mística cosmoteàndrica accessible per a tothom. Es tracta d'un diàleg entre la persona i el Crist, però a un nivell místic i no pas dogmàtic o històric.

El quart cercle, *Cosmoteandrisme*, comprèn dos llibres majors: *La realitat cosmoteàndrica*[36] i *El ritme de l'Ésser*[37], que Bielawski considera com els cims de l'ontologia panikkariana. Aquests dos llibres estan en relació amb la visió trinitària radical que Panikkar vivia interiorment des de la seva primera anada a l'Índia i que es correspon amb la visió que tot està vinculat a tot, en una mena "d'harmonia invisible". El cosmoteandrisme de Panikkar, a més de representar un neologisme, no pot ser reduït a una definició racional o reduït a una simple definició de diccionari, ja que es tracta més aviat d'una intuïció, d'una visió, d'una experiència i d'una proposta que transita per la seva vida i obra.

32 Comprès a *Espiritualitat, el camí de la Vida*. Fragmenta (Opera Omnia Raimon Panikkar I, 1.), Barcelona, 2012.

33 Recollit essencialment en el volum *Mística, plenitud de vida*. Fragmenta (Opera Omnia Raimon Panikkar I, 1.), Barcelona, 2009, p. 25-111.

34 Recollit en el volum *Mística, plenitud de vida*. Fragmenta (Opera Omnia Raimon Panikkar I, 1.), Barcelona, 2009, p. 165-385.

35 Panikkar, R. *La plenitud del hombre*. Madrid (Siruela), 1999, 3ª ed. revisada, 2004.

36 Inclòs a *Visió Trinitària i cosmoteàndrica*. Fragmenta (Opera Omnia Raimon Panikkar VIII.), Barcelona, 2011, p. 203-380.

37 Panikkar, R. *El ritme de l'Ésser*. Fragmenta (Opera Omnia Raimon Panikkar VIII.), 2012.

El cinquè i darrer cercle, *Ecosofia i Teofísica*, comprèn textos com *Ecosofia. Para una espiritualidad de la tierra*[38] i *La porta stretta della conoscenza. Sensi, ragione et fede*[39]. Panikkar s'hi mostra preocupat per l'imperialisme de la cultura moderna tecnocràtica, que ell voldria, en paraules de Bielawski, humanitzar i teologitzar per tal de superar la perspectiva estrictament ecològica, que considera insuficient per a respondre als reptes contemporanis referents a la supervivència de la Terra i de l'Home. Amb el neologisme *Ecosofia*, vol reconèixer una saviesa pròpia a la Terra, que l'home ha d'escoltar, de la mateixa manera que escolta Déu.

A més de la seva producció escrita, nova o revisada, Panikkar va dedicar una part considerable del seu temps a organitzar seminaris entorn d'un grup que va constituir sota el nom de Vivàrium Acadèmicum, format de joves interessats en la seva obra i en el seu pensament. També organitzà col·loquis-trobada un dissabte al mes sobre diferents temàtiques en què participaven pel cap baix un centenar de persones. Progressivament, la seva persona i la seva obra es van anar fent presents en la societat catalana, tant a la ràdio, com a la televisió, així com en diferents revistes, pels articles que hi publicava. Malauradament, però, amb referència al món acadèmic i universitari, tant filosòfic com teològic, el silenci i la manca d'interès en relació amb la seva obra i pensament foren la nota dominant, malgrat algunes excepcions. Es tracta d'un aspecte que el biògraf no tracta en el llibre, segurament per no haver-ne pogut tenir coneixement directe pel fet de no haver viscut a Catalunya. Tan sols menciona els homenatges i reconeixements que Panikkar va rebre en motiu del seu traspàs, però que en la majoria dels casos li foren rebutjats durant la seva vida.

El Monestir de Montserrat li fou sempre fidel; hi va trobar el suport i l'escolta d'alguns dels monjos, especialment d'Evangelista Vilanova, que fou el qui li va oferir la possibilitat de publicar en la revista que dirigia, *Qüestions de vida cristiana*, on van aparèixer els seus primers articles en llengua catalana[40]. Foren la Universitat de les Illes

38 Panikkar, R. *Ecosofía. Para una espiritualidad de la tierra*. Madrid (San Pablo), 1994.

39 Panikkar, R. *La puerta estrecha del conocimiento. Sentidos, razon y fe*. Barcelona (Herder), 2009.

40 La primera col·laboració de Panikkar a la revista *Qüestions de Vida Cristiana* data de l'any 1966 amb l'article "Carta des del sant mont Athos", núm. 33-34, p. 202-208. No hi hagué, però, continuïtat en la col·laboració, fins que aquesta es va reprendre, ja de manera més continuada i assídua a partir del 1982, amb l'article "Sobre l'hinduisme i el cristianisme: Una qüestió de vida cristiana", núm. 114, p. 54-72.

Balears i la Universitat de Girona, i no pas cap de les universitats barcelonines, les que li atorgaren doctorats Honoris Causa. Un altre exemple d'aquesta manca d'interès del món acadèmic pel pensament i l'obra de Panikkar, el veiem en el fet que el primer col·loqui internacional sobre la seva filosofia, que es va celebrar a Barcelona el febrer del 2002, no fou pas organitzat per cap universitat catalana, sinó per dos organismes de la societat civil: el Centre Unesco de Catalunya i Intercultura. Centre pel diàleg intercultural de Catalunya[41]. Panikkar mateix va fer un intent d'aproximació al món acadèmic català organitzant a Tavertet, durant dos caps de setmana del setembre del 1992, el col·loqui "Llenguatge i identitat: lexicosofia catalana"[42], que malauradament no tingué continuïtat amb altres iniciatives semblants. També cal mencionar que, durant almenys quinze anys, fins a la seva mort, el Centre Unesco de Catalunya, per iniciativa del seu fundador i director, Fèlix Martí, va presentar la candidatura de Raimon Panikkar al Premi Internacional Catalunya, que li fou sistemàticament negat, malgrat haver-hi motius més que clars per a concedir-l'hi[43].

Diverses raons poden explicar el silenci quasi unànime que el món intel·lectual i acadèmic català va mantenir en relació amb en Raimon Panikkar: una certa desconfiança pel fet del seu passat a l'Opus Dei, tenint en compte que fou ell qui el va introduir a Catalunya; una incomprensió dels reptes que la seva obra comportava, que hauria obligat a sortir dels camins fresats per tal de comprendre-la convenientment; el fet que políticament mai es va pronunciar ni contra el franquisme ni sobre el futur polític de Catalunya; que els seus primers llibres en català no van aparèixer fins l'any 1988[44]. Potser fou, de fet, una combinació de totes aquestes raons el que explicaria aquest desacord. Ara bé, l'important és que actualment la seva Opera Omnia està sent publicada, no tan sols en francès i anglès, sinó

41 Les actes del simposi, que comprenen la conferència d'obertura, les cinc ponències, resums de les discussions, una resposta de Panikkar als cinc ponents i un prefaci de Robert Vachon foren publicades en forma de llibre a Ignasi Boada (ed.). *La filosofia intercultural de Raimon Panikkar*. Proa & CETC, Barcelona, 2004.

42 Les actes del simposi foren publicades amb el títol *Llenguatge i identitat*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Barcelona), 1994.

43 Sembla ser que aquesta situació es produí per l'antipatia personal d'una de les persones responsables de la gestió del premi, que durant tots aquests anys va exercir un veto recurrent i eficaç a la seva candidatura.

44 El 1988 es publicaren simultàniament *Benaurada senzillesa*. Barcelona (Llar del Llibre) i *La joia pasqual* (Pròleg de Lluís Duch). Montserrat (Publicacions de l'Abadia de Montserrat).

també en català, per l'editorial Fragmenta, gràcies a l'audàcia i convicció d'Ignasi Moreta, jove professor universitari, fundador i director d'aquesta editorial.

Un aspecte particular que afecta el conjunt de l'obra panikkariana que l'autor tracta, ni que sigui potser de manera poc aprofundida, és el fet que l'Església catòlica mai no ha condemnat cap dels seus escrits, ni tan sols aquells que semblaven anar en contra de certs dogmes[45]. Segons Bielawski, hi hauria tres raons explicatives. En primer lloc, el seu pensament va ser més aviat ignorat pel Vaticà pel fet que, essent tan complex i formulat des de la perifèria dels centres eclesiàstics de poder, no se'l va considerar com a especialment perillós. En segon lloc, el fet que al Vaticà no hi havia ningú amb la preparació suficient per avaluar i, incidentment, confrontar intellectualment el seu pensament. En tercer lloc, i em sembla que es tracta del motiu més important, hi hauria el fet que Panikkar va ser un intèrpret fidel de la tradició, cosa que li va permetre de transcendir el paradigma catòlic sense contradir-lo, sinó més aviat ampliant-lo i superant-lo, però sense negar-lo mai.

Ens hauria agradat que l'autor tractés de la progressiva presa de consciència sociopolítica de Panikkar a través de l'anàlisi dels seus textos. Es tracta d'un fet que comença a manifestar-se a partir dels anys 70, de manera escadussera, per finalment fer-se present en diferents obres a partir dels anys 90, quan ja vivia retirat a Tavertet. Es tracta, però, d'alguns textos sobre la pau, el complex tecnocràtic o l'ecologia, però hom té el sentiment que Panikkar fou més aviat un filòsof de les causes i fonaments primers, una reflexió i indagació necessaris però insuficients per a dur a terme una transformació social, política i cultural. Ara bé, estem convençuts que el seu pensament i la seva obra segueixen alimentant les persones i grups que treballen per fer que la vida humana sigui més justa i plena.

En definitiva, podem afirmar, sense cap mena de dubte, que Maciej Bielawski ha aconseguit el repte d'escriure una veritable biografia intel·lectual, en la qual la vida i l'obra de Raimon Panikkar s'expliquen mútuament. El seu llibre il·lumina l'evolució del seu camí intel·lectual i espiritual, prenent en consideració cadascuna de les etapes precedents per integrar-les en la plenitud harmoniosa de la seva experiència vital. Filòsof, teòleg, sacerdot de l'orde de Mel-

45 Cal mencionar, però, que la declaració *Dominus Iesus*, de la Congregació per la Doctrina de la Fe de l'Església catòlica (6 d'agost 2000), pot ser considerada com un atac i desautorització implícits a la Cristologia pluralista de Panikkar, tot i que ell no hi fos mencionat explícitament.

quisede, Raimon Panikkar va voler abraçar la Realitat sencera, divina, humana i còsmica. Esperem i desitgem que la seva obra seguirà sent una font d'inspiració per a tots aquells d'arreu del món que malden per una vida més plena, justa i harmoniosa.

Agustí Nicolau Coll
Llicenciat en Geografia i Història (Universitat de Barcelona) i Maîtrise en Géographie (Université du Québec a Mont-real). Va ser secretari personal de Raimon Panikkar (1993-1994) i coordinador del primer simposi internacional sobre la seva obra, coorganitzat pel Centre Unesco de Catalunya i Intercultura- Centre pel Diàleg Intercultural de Catalunya, el febrer del 2002. Les actes del simposi foren publicades posteriorment a Ignasi Boada (ed) *La filosofia intercultural de Raimon Panikkar*, Barcelona (Pòrtic), 2004. Del 2003 al 2009 fou director adjunt de l'Institut Interculturel de Montréal. Des del 2010 treballa al Centre Justice et Foi, de la Província del Canadà francès i Haïtí, de la Companyia de Jesús.
anicolau@videotron.ca

[Article aprovat per a la seva publicació el febrer de 2016]